

Uitroeien die besten

Sven Lindqvist

Uitroeien die beesten

Vertaald uit het Zweeds
door Kim Liebrand

DE GEUS

Uitroeien die beesten is voor het eerst uitgekomen in 1992. Sommige formuleringen in deze klassieke tekst kunnen daarom achterhaald aandoen. De boodschap is na dertig jaar echter nog steeds uiterst relevant. Wij onderschrijven de keuzes die de vertaler heeft gemaakt ten aanzien van het gebruik van benamingen die gevoelig kunnen zijn. Zie de verantwoording van de vertaler.

Deze uitgave kwam mede tot stand dankzij een financiële ondersteuning door de Swedish Arts Council.

**SWEDISH
ARTS COUNCIL**

Uitgever en vertaler zijn het Nederlands Letterenfonds zeer erkentelijk voor de toegekende productie- en projectsubsidies.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Oorspronkelijke titel *Utrota varenda jävel* verschenen bij
Albert Bonniers Förlag, Stockholm

Published by arrangement with Agence littéraire Astier-Pécher

Oorspronkelijke tekst © Sven Lindqvist, 1992

Nederlandse vertaling © Kim Liebrand en

De Geus bv, Amsterdam 2022

Omslag Granta/Paul Pollmann

Illustraties © Lina Löffström Baker, Swedish National Library

ISBN 978 90 445 4614 9

NUR 320

Voor Olof Lagercrantz, die met *Heart of Darkness* reisde,
en Etienne Glaser, die Adolf speelde in
Hitlers barndom ('Hitlers jeugd')

‘Eigenlijk zouden alle Joden en negers moeten worden uitgeroeid. (...) Wij zullen overwinnen. De andere rassen zullen verdwijnen en uitsterven.’ – *Vitt Ariskt Motstånd* (‘Wit Arisch Verzet’), Zweden, 1991

‘Jullie kunnen ons uitroeien. Maar de kinderen van de sterren zullen nooit honden worden.’ – Somabulano, Rhodesië, 1896

Inhoud

Voorwoord 11

I

Naar In Salah 15

Een voorpost van de vooruitgang 26

Naar Ksar Marabtiné 48

II

De goden van de wapens 57

Naar Tamanrasset 96

De vrienden 103

III

Naar Arlit 123

De ontdekking van Cuvier 133

Naar Agadez 146

IV

De geboorte van het racisme 165

Lebensraum, Todesraum 188

Naar Zinder 210

Bronnen 225

Verantwoording van de vertaler 235

Voorwoord

Dit is een verhaal, geen bijdrage aan de historische wetenschap. Het is het verhaal van een man die per bus door de Sahara reist en tegelijkertijd per computer door de geschiedenis van het begrip 'uitroeiing'. In kleine, van zand vergeven hotelkamers zoomt zijn onderzoek in op één zin uit Joseph Conrads *Hart der duisternis*: 'Uitroeien die beesten.'

Waarom besloot de hoofdpersoon uit *Hart der duisternis*, Kurtz, zijn rapport over de civiliseringsopdracht van de blanke met deze woorden? Wat betekenden ze voor Conrad en zijn tijdgenoten? Waarom zette Conrad ze neer als samenvatting van alle pretentieuze retoriek over de verantwoordelijkheid van Europa ten aanzien van de volkeren van andere continenten?

Ik dacht dat ik de antwoorden op deze vragen kreeg toen ik in 1949 op zeventienjarige leeftijd voor het eerst *Hart der duisternis* las. Achter de 'zwarte schimmen van ziekte en honger' in het dodenbosje zag ik voor mijn geestesoog de uitgemergelde overlevenden van de Duitse vernietigingskampen, die nog maar een paar jaar daarvoor waren bevrijd. Ik las Conrad als een profetische auteur die alle verschrikkingen die nog moesten komen had voorzien.

Hannah Arendt wist wel beter. Zij zag dat Conrad over de genocides in zijn eigen tijd schreef. In haar eerste boek, *The Origins of Totalitarianism* (1951), toonde ze aan dat het imperialisme racisme nodig had als enig mogelijk excuus voor zijn daden. 'Recht onder ieders neus lagen veel van de elementen die

tezamen tot een totalitair regime zouden kunnen leiden, dat gebaseerd zou zijn op racisme.’

Haar these dat nazisme en communisme verwant waren, is een bekende stelling geworden. Veel mensen vergeten echter dat ze ook de ‘gruwelijke slachtingen’ en ‘wilde moordpartijen’ van Europese imperialisten ervoor verantwoordelijk hield dat ‘zulke pacificatiemethodes triomfantelijk hun intocht deden in gangbaar, fatsoenlijk buitenlands beleid’, wat de weg vrijmaakte voor het totalitarisme en zijn genocides.

In het eerste deel van *The Holocaust in Historical Context* (1994) heeft Steven T. Katz een begin gemaakt met het aantonen van de ‘fenomenologische uniciteit’ van de Holocaust. Her en der in zijn 700 pagina’s tellende betoog spreekt hij met verachting over degenen die juist de overeenkomsten tussen de Holocaust en andere genocides benadrukten. Op andere plaatsen is hij echter milder en zegt: ‘Hun benadering gaat, zou je kunnen zeggen zonder het direct af te keuren, uit van overeenkomsten, de mijne daarentegen van verschillen.’

Beide benaderingen lijken me even valide en complementair. Mijn woestijnreiziger, die zich meer op overeenkomsten baseert, is van mening dat Europa’s verwoesting van de ‘inferieure rassen’ van vier continenten de weg vrijmaakte voor Hitlers vernietiging van zes miljoen Joden in Europa.

Elk van deze genocides had natuurlijk haar eigen unieke kenmerken. Maar al zijn twee gebeurtenissen niet identiek, de ene kan de andere wel mogelijk maken. De Europese expansie in de wereld, die gepaard ging met het schaamteloos verdedigen van uitroeiing, creëerde denkpatronen en politieke precedenten die de weg vrijmaakten voor nieuwe schanddaden, uiteindelijk culminerend in de vreselijkste van allemaal: de Holocaust.

I

Naar In Salah

1

U weet al genoeg. Ik ook. Het ontbreekt ons niet aan kennis. Het ontbreekt ons aan de moed onder ogen te zien wat we weten en daaruit conclusies te trekken.

2

Tademaït, 'de woestijn der woestijnen', is het meest uitgestorven gebied van de Sahara. Van vegetatie ontbreekt elk spoor. Al het leven is uitgedoofd. Op de grond ligt alleen het zwarte, glanzende woestijnverniss dat door de hitte uit de stenen is geperst.

De nachtbus, de enige bus tussen Elgolea en In Salah, doet er met een beetje geluk zeven uur over. Bij het veroveren van een zitplaats heb je concurrentie van een paar dozijn soldaten met grove kistjes aan, die de fijne kneepjes van het in de rij staan hebben geleerd in de vechtschool van het Algerijnse leger in Sidi-Bel-Abbés. Iemand die de kern van het Europese denken opgeslagen op een ouderwetse computer onder zijn arm draagt, heeft daarbij duidelijk een handicap.

Bij de afslag naar Timmimoun wordt vanuit een gat in de muur warme aardappelsoep met brood geserveerd. Daarna houdt het kapotgereden asfalt op en gaat de bus verder door een wegloze woestijn.

Het is een regelrechte rodeo. De bus gedraagt zich als een nog niet ingereden jong paard. Met rammelende ruiten en knarsende veren schommelt, stampet en springt hij voort en elke schok dreunt door in de harde schijf die ik op schoot heb en in de biologische zachte schijf van mijn ruggengraat, die op een slingerende stapel houten blokken lijkt. Wanneer zitten niet meer gaat, hang ik aan het bagagerek of hurk ik.

Dit is waarvoor ik bang was. Dit is waarnaar ik heb uitgekeken.

De nacht is fantastisch in het maanlicht. Urenlang stroomt de witte woestijn voorbij: stenen en zand, stenen en grind, grind en zand – alles stralend als sneeuw. Er gebeurt pas iets wanneer een vuurbaak plotseling oplicht in het donker, als teken voor een van de passagiers om de bus te laten stoppen, uit te stappen en recht de woestijn in te lopen.

Het geluid van zijn stappen verdwijnt in het zand. Hijzelf verdwijnt. Ook wij verdwijnen in het witte duister.

3

De kern van het Europese denken? Ja, er is een zin, een korte en simpele zin, slechts een woord of drie, vier lang, die de geschiedenis van ons werelddeel, onze mensheid, heel onze biosfeer van holoceen tot Holocaust samenvat.

Ik bestudeer die zin al een aantal jaren. Ik heb veel materiaal verzameld, maar ik heb nooit tijd om het door te nemen. Ik zou ergens in deze woestijn willen verdwijnen waar niemand me kan bereiken, waar ik alle tijd van de wereld heb. Verdwijnen en pas terugkomen wanneer ik heb begrepen wat ik al weet.

Ik stap uit in In Salah.

De maan schijnt niet meer. De bus neemt zijn lichten mee en rijdt weg. Om me heen is het duister compact.

Vlak bij In Salah werd de Schotse ontdekkingsreiziger Alexander Gordon Laing overvallen en beroofd. Hij kreeg vijf slagen tegen zijn hoofd en drie tegen zijn linkerslaap. Een van de slagen tegen zijn linker jukbeen verbrijzelde zijn kaak en scheurde zijn oor. Er gaapte een afschuwelijke wond in zijn nek, diep tot aan zijn luchtpijp, een kogel in zijn heup schampte zijn ruggengraat. Drie slagen tegen zijn rechterarm en -hand, drie vingers gebroken, zijn pols verbrijzeld, et cetera, et cetera...

Ergens ver weg in het duister is een vuur te zien. Ik begin mijn zware tekstverwerker en mijn nog zwaardere koffer in de richting van het licht te slepen.

Duinen van rood, door de wind opgehoopt zand doorkruisen mijn pad. Tegen de helling heeft het losse zand hopen gevormd. Ik zet tien stappen, rust uit, en zet nog tien stappen. Het licht komt niet dichterbij.

Laing werd overvallen in januari 1825. Maar angst is tijdloos. Thomas Hobbes was in zijn zeventiende eeuw net zo bang voor de eenzaamheid, voor de nacht en voor de dood als ik. 'Er zijn mensen die zo wreed zijn,' zei hij tegen zijn vriend Aubrey, 'dat ze meer genieten van het doden van een mens dan jij van het doden van een vogel.'

Het vuur lijkt nog steeds even ver weg. Zal ik de tekstverwerker en de koffer neerzetten om gemakkelijker te kunnen lopen? Nee, ik ga in het stof zitten om op de dageraad te wachten.

Daar, dicht bij de grond, voel ik plotseling een windvlaag die de geur van brandend hout met zich meevoert.

Ruik je de geuren van de woestijn intenser omdat ze zeldzaam zijn? Wordt hout in de woestijn geconcentreerder zodat het geuriger brandt? Zeker is dat het vuur dat voor mijn ogen

zo ver leek, voor mijn neus plotseling heel dichtbij is.

Ik sta op en zwoeg verder.

Met een enorm gevoel van triomf bereik ik ten slotte de hurkende mannen rond het vuur.

Ik groet. Vraag. En krijg te horen dat ik helemaal verkeerd zit. Gewoon rechtsomkeert maken, zeggen ze.

Ik volg mijn sporen terug naar de bushalte waar ik uit de bus ben gestapt.

En dan door hetzelfde duister verder naar het zuiden.

5

‘Angst gaat nooit weg,’ zegt Conrad. ‘Een man kan alles in zichzelf vernietigen, liefde en haat en geloof, en zelfs twijfel; maar zolang hij aan het leven hecht kan hij de angst niet uitroeien.’

Hobbes zou het daarmee eens zijn geweest. Daarin reiken ze elkaar over de eeuwen heen de hand.

Waarom reis ik zoveel, als ik zo vreselijk bang ben om te reizen? Waarom reisde de Zweedse auteur Artur Lundkvist, die net zo bang was?

Misschien proberen we via de angst een verhoogd levensgevoel te bereiken, een intensere vorm van bestaan? Ik ben bang, dus ik besta. Hoe banger ik ben, hoe meer ik besta?

6

Er is in In Salah maar één hotel, het grote, dure staatshotel Tidikelt, dat, wanneer ik het eindelijk vind, niets anders te bieden heeft dan een klein, donker en ijskoud kamertje, waarvan de verwarming het al een hele tijd geleden heeft gegeven.

Alles is zoals gebruikelijk in de Sahara: de geur van sterke desinfectiemiddelen, het gepiep van de ongesmeerde scharnie-

ren van de deur, het half neergelaten gordijn. Ik herken maar al te goed de wiebelende tafel, waarvan één poot te kort is, en de sluijer van zand over het tafelblad, over het kussen, over de wastafel. Ik herken de kraan die als je hem helemaal opendraait, begint te druppelen tot hij het na een half tandenborstelglas met een vermoeide zucht opgeeft. Ik herken het met militaire precisie opgemaakte bed dat aan voeten geen ruimte biedt, in elk geval niet als ze aan je benen vastzitten, en dat de helft van het beddengoed onder het matras verankert, zodat de deken maar tot aan je navel komt – alles om de ongerepte maagdelijkheid van het bedlinnen tot op het laatst te verdedigen.

Oké, reizen is misschien noodzakelijk. Maar waarom uitgerkend hiernaartoe?

7

Het geluid van zware hamerslagen. Ze raken het strottenhoofd. Een krakend geluid als van een brekende eierschaal en dan gorgel wanneer de geslagene wanhopig naar adem snakt.

In de loop van de ochtend word ik eindelijk wakker, met mijn reiskleding nog aan. Het bed is rood van het zand dat ik van de bushalte hierheen heb meeslept. Nog steeds wordt met elke slag een strottenhoofd verbrijzeld. De laatste slag zal dat van mij verbrijzelen.

8

Het hotel ligt ingebed in stuifzand, eenzaam aan een verlaten weg door een verlaten vlakte. Ik loop naar buiten, ploeter door het diepe zand. De zonnewaam bonkt onverbiddelijk. Het licht is net zo verblindend als het donker. De lucht spat als een dunne ijslaag uiteen in mijn gezicht.

Het kost een halfuur om naar het postkantoor te lopen, dat op zijn beurt weer bijna net zo ver van de bank en de markt is gelokaliseerd. De oude stad krult zich op, onaantastbaar voor zon en landstormtroepen, maar de nieuwe stad is ruim opgezet en wil met een moderne stadsplanning de Saharische verlatenheid maximaliseren.

De roodbruine lemen façades in het stadscentrum worden verlevendigd door witte pilaren en portalen, witte kantelen en muurkappen. De stijl wordt 'Soedanees' genoemd, zwart, naar 'Bled es Sudan', het land van de zwarte mensen. Eigenlijk is het een fantasiestijl, bedacht door de Fransen voor de wereldtentoonstelling van 1900 in Parijs, en vervolgens hier in de Sahara geïmplementeerd. De moderne stad is grijs van internationaal beton.

De wind waait uit het oosten. Hij blaast snijdend in mijn gezicht wanneer ik terug naar het hotel ga. Daar domineren vrachtwagenchauffeurs en buitenlanders, vooral Duitsers, allemaal op weg 'naar boven' of 'naar beneden', als op een trap. Iedereen hoort elkaar uit over de weg, over de benzine, over de uitrusting, iedereen is vervuld van de gedachte zo snel mogelijk verder te reizen.

Ik plak de kaart met tape aan de muur en bestudeer de afstanden. Het is 290 kilometer door de woestijn naar de dichtstbijzijnde oase in het westen, Reggane. Het is 400 kilometer naar de dichtstbijzijnde oase in het noorden, Elgolea, waar ik net vandaan kom. Het is hemelsbreed 500 kilometer naar de dichtstbijzijnde oase in het oosten, Bordj Omar Driss. Het is 660 kilometer naar de dichtstbijzijnde oase in het zuiden, Tamanrasset. Het is 1000 kilometer naar de dichtstbijzijnde zee, de Middellandse Zee, en hemelsbreed 1300 kilometer naar de dichtstbijzijnde rivier, de Niger. Het is 1500 kilometer naar de zee in het westen. In het oosten is de zee zo ver weg dat het totaal irrelevant is.

Telkens wanneer ik de afstanden zie waardoor ik ben om-

ringd, telkens wanneer ik besef dat ik me op deze plek bevind, in het nulpunt van de woestijn, gaat er een golf van vreugde door mijn lijf. Dat is de reden waarom ik blijf.

9

Ik wou dat ik dit apparaat aan de praat kreeg! De vraag is of het de schokken en het stof heeft overleefd. De floppy's zijn niet groter dan een wenskaart. Ik heb bijna honderd floppy's, luchtdicht verpakt, een hele bibliotheek die alles bij elkaar niet meer weegt dan één boek.

Ik kan op elk willekeurig moment op elke willekeurige plek in de geschiedenis van het begrip 'uitroeiing' instappen, van het prille begin van de paleontologie, toen Thomas Jefferson het nog onvoorstelbaar vond dat een soort uit de economie van de Natuur zou kunnen verdwijnen – tot het huidige inzicht dat 99,99 procent van alle soorten al is uitgestorven, de meeste in een paar grote massa-extincties die bijna al het leven hebben uitgeroeid.

De floppy weegt vijf gram. Ik stop hem in het floppystation en zet de tekstverwerker aan. Het beeldscherm begint te flikkeren en de zin die ik al zo lang onderzoek straalt me in het duister van de kamer tegemoet.

Het woord 'Europa' stamt af van een Semitisch woord dat 'duister' betekent. De zin die daar op mijn scherm oplicht is waarlijk Europees. De gedachte had al een lange weg achter zich toen hij rond de jaarwisseling van 1898-1899 uiteindelijk werd geformuleerd door een Poolse auteur die vaak in het Frans dacht maar in het Engels schreef: Joseph Conrad.

De hoofdpersoon van *Hart der duisternis*, Kurtz, eindigt zijn uiteenzetting over de taak van de blanken om de Afrikaanse wilden te civiliseren met een handgeschreven postscriptum dat de eigenlijke inhoud van de hoogdravende retoriek samenvat.